

Witold Ostafiński Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiuwitold.ostafinski@pwste.edu.pl <https://orcid.org/0000-0002-1366-9024>DOI: <https://doi.org/10.52934/eto.147>

Między wielokulturowością a potrzebami narodowymi. Dialog kultur jako problem edukacyjny

*Between multiculturalism and national needs.
Dialogue of cultures as an educational problem*

Abstrakt: Wobec postępującego procesu globalizacji, zanikania granic przestrzennych, wzajemnego przenikania się kultur, niezwykle istotnym jest prowadzenie otwartego i autentycznego dialogu międzykulturowego. Wyzwaniem nowych czasów staje się więc potrzeba rzetelnej edukacji wielokulturowej już na poziomie wczesnej edukacji promującej dialog kultur, połączonej z kształtowaniem postaw tolerancji i szacunku. Nieodzowna jest także potrzeba budowania tożsamości kulturowej i narodowej dającej poczucie własnej indywidualności. Celem artykułu jest prezentacja dorobku naukowego związanego z edukacją międzykulturową, a także aktualnych tendencji w rozwoju tego obszaru i pojawiających się problemów dotyczących potrzeby wychodzenia na pogranicza kulturowe.

Słowa kluczowe: tożsamość kulturowa, odrębność narodowa, dialog kultur, edukacja międzykulturowa

Abstract: Towards the progressing process of globalisation, of disappearing border spatial and temporary, permeations of cultures extremely leading the opened and authentic intercultural dialogue is significant. Implementing the dialogue of cultures already on the level of the early education is justified, then

it is combining with the forming of attitudes of the tolerance and the respect. Simultaneously it is important in order to develop the cultural identity and the national identity, with implication of what keeping feeling the own individual is. A presentation of the academic achievements associated with the cross-cultural education, as well as the current tendencies in the development of this area and appearing problems concerning the need of leaving to cultural borderlands is a purpose of the article.

Keywords: cultural identity, national identity, dialogue of cultures, cross-cultural education

Tożsamość kulturowa i zachowanie odrębności narodowej w kontekście przenikania kultur

Współczesność to czas zmian, nowych możliwości, ale i wielu zagrożeń związanych z postępowaniem cywilizacji. Procesy globalizacyjne nieustannie zmieniają oblicze świata, wywierają wpływ na otoczenie człowieka, ale także na sposób, w jaki postrzega on samego siebie. Nierzadko zjawiska związane z globalizacją wywołują opór u wielu osób, które poszukują trwałego czasoprzestrzennego zakorzenienia. Globalizacja rodzi wiele nadziei, ale również obaw. Zwolennicy tego procesu zwracają uwagę na pojawiające się wyjątkowe możliwości korzystania z najnowszych odkryć, możliwości rozwoju techniki, szybką wymianę informacji. Z kolei przeciwnicy globalizacji wskazują na różnego rodzaju zagrożenia, jak np. utratę tożsamości narodowej, zanik tradycji, amerykańizacja życia, konsumpcjonizm. Cechą globalizacji jest zatem pluralizm uwidaczniający się w wielości standardów cywilizacyjnych, kontynentalnych, regionalnych i lokalnych przy jednoczesnym braku odniesienia do miejsca i czasu (Chrobak, 2006).

Zgodnie ze swoją naturą człowiek dąży do zaspokajania różnorodnych potrzeb, także kulturowych. Sama kultura wynika bowiem z gatunkowej natury człowieka i nie jest jej przeciwieństwem (Kłoskowska, 1983). Tak pojmowana kultura¹ umożliwia jednostce zaspokajanie potrzeb oraz funkcjonowanie w obrębie danej zbiorowości, kształtuje i dynamizuje jej indywidualny rozwój. Kultura w swym aspekcie zbiorowego odwołania do pewnych wzorców

¹ Na gruncie nauk socjologicznych A. Kłoskowska podaje, iż kulturą jest względnie zintegrowana całość, która obejmuje zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla danej zbiorowości społecznej wzorców wykształconych i przyswajanych w toku interakcji oraz zawierających wytwory tych zachowań, por. A. Kłoskowska, dz. cyt., s. 40.

i wartości, stanowi swoistą podstawę indywidualnej tożsamości i wolności. Odkąd kultura stała się przedmiotem i podstawą badań, będąc tym samym określonym systemem znaczeń, odtąd jaźń, etnograficzne „ja” jednostki przestało być oceniane jedynie w kontekście bezpośredniej tożsamości (Clifford, 2000).

Tożsamość² kulturowa odwołuje się więc zarówno do psychologicznego pojęcia jaźni, jak i do zbiorowej identyfikacji określonego zbioru znaczeń. I tak o ile w psychologii następuje skupienie uwagi na procesie samookreślenia się jednostki w relacji do samej siebie, na budowaniu zestawu wyobrażeń i przeświadczeń dotyczących samej osoby, szczególnie w związku z jej psychofizyczną i moralną kondycją, to w refleksji socjologicznej i antropologicznej przedmiotem tej szczególnej uwagi jest kształtowanie się poczucia przynależności do zbiorowości społecznych i uległości wobec określonych imperatywów kulturowych (Pucek, 2005). Tożsamość narodowa odwołuje się do określonej zbiorowości, jednostkowego poczucia przynależności do grupy. O ile w przypadku tożsamości osoby można mówić o samookreślaniu, o tyle w przypadku tożsamości narodowej raczej o obiektywizacji treści, symboli, wytworów kultury, dzieł sztuki, religii czy tradycji. Jak pisze Kłoskowska: „zbieżność subiektywnych postaw wielu ludzi odnoszonych do własnej grupy kulturowej może być uznana za zbiorową tożsamość narodową” (Kłoskowska, 1983).

Kultura jest mechanizmem adaptacyjnym człowieka, ponieważ pełni funkcję pośredniczącą między człowiekiem a środowiskiem przyrodniczym i społecznym, w którym on żyje. Wyznacza sposoby zachowania się jednostki wobec tego środowiska. W celu zrozumienia zachowania człowieka, należy w pierwszej kolejności wyjaśnić sobie różnice między materialnymi warunkami bytu społecznego a warunkami przyrodniczymi, co pozwoli pojąć charakterystyczne dla ludzkiego bytu znaczenie wytworzonego historycznie splotu stosunków społecznych, nazywanego kulturą. Człowiek nawet w obszarze zaspokajania swoich potrzeb czysto biologicznych jest uwikłany w zależności związane z instytucjonalnym regulowaniem sposobów ich zaspokajania, co oznacza, że i tu nie może wyjść poza ramy kulturowych uwarunkowań (Szacka, 2008). W tym kontekście także zachowania związane z zachowaniem tożsamości jednostkowej i zbiorowej są determinowane przez wpływy kulturowe, co nabiera szczególnego znaczenia w dobie globalizacji i przenikania się kultur.

² M. Jarymowicz jest zdania, że tożsamość to ten rodzaj wiedzy o sobie, którą człowiek uznaje za najbardziej charakterystyczną i ważną. Tak rozumiana tożsamość to wynik samoobserwacji, namysłu nad samym sobą i wyciągania wniosków. Siła przekonań dotyczących tego, kim i jaki jestem oraz kim i jaki chciałbym być, ma kolosalny wpływ na to, jak funkcjonujemy.”, por. Jarymowicz M., *W poszukiwaniu ukrytej tożsamości*, „Charaktery”, nr 4 (2008), s. 18.

Badacze wskazują, że współczesność implikuje zmianę tradycyjnych hierarchii społecznych, dominację przedmiotów i dóbr konsumpcyjnych nad ludźmi, ogólne zatracenie podmiotowości, wyparcie autentycznych stosunków międzyludzkich przez ich wirtualną symulację, zastąpienie kultury domeną hiperrzeczywistości, w której dominuje obraz. W związku z powyższym postuluje się podjęcie prawdziwie głębokiego dialogu międzykulturowego, zachowującego podmiotowy charakter jednostek w nim uczestniczących, odejście od dominacji jednej kultury nad drugą, a przez to dążenie do zachowania i rozwijania szacunku i tolerancji dla tego, co odmienne.

Potrzeba dialogu kultur jako konieczność wyjścia na pogranicza kulturowe

Socjologiczne analizy i społeczne doświadczenia potwierdzają tezę o wielokulturowości i stałym przenikaniu elementów różnych kultur do naszej codzienności. Wynika to w dużej mierze z procesu globalizacji, choć nie tylko. Wielokulturowość bowiem obserwuje się od stuleci. Przykładem może być Polska, na terytorium której od pokoleń żyją obok siebie przedstawiciele różnych narodowości czy religii. Od dziesięcioleci prowadzony jest także konstruktywny dyskurs między tymi kulturami, który powoduje, iż środowiska lokalne zrzeszające mniejszości i większość polską żyją ze sobą w harmonii. Jej podstawą jest tolerancja znajdująca wyraz nie w wyrzekaniu się własnej tradycji czy kultury, ale w uznaniu i poszanowaniu inności drugiego człowieka.

Podjęcie skutecznego dialogu między kulturami wymaga przede wszystkim zorganizowania procesu edukacji w sposób, który umożliwi zrozumienie różnych kultur i poglądów. Głównym celem tego dialogu jest zatem rozwinięcie głębokiego zrozumienia dla różnych stanowisk i praktyk, ale także umożliwienie zwiększenia uczestnictwa i wolności dokonywania wyborów życiowych, równości i szacunku dla ludzkiej godności, pobudzanie procesów twórczych oraz promowanie możliwości ludzi i społeczeństw do wzrostu i transformacji poprzez pełen szacunku dialog z innymi. Nie można pominąć faktu, że w sytuacji zetknięcia kultur, często w wyniku braku dialogu i odpowiedniej wiedzy, może dojść do radykalizacji, zamknięcia się kultur na siebie lub prowadzenia do biernego i bezkrytycznego upodobania do obcych kultur i tym samym przyjęcia ich elementów i wartości, często tych najmniej istotnych czy wartościowych (Garbuzik, 2013).

Ponowoczesność niesie ze sobą kryzys wartości i autorytetów, który niewątpliwie negatywnie odbija się na poczuciu własnej tożsamości współczesnego człowieka i ma negatywny wpływ na dialog międzykulturowy. Dotyczy

to szczególnie osób młodych, stąd jest tak często nagłaśniany przez badaczy. Młodzież czuje się rozdarta między potrzebą posiadania i przymusem natychmiastowości a potrzebą autentyczności w kontaktach z innymi ludźmi. Wydaje się, że główną przyczyną kryzysu młodego pokolenia jest uleganie mitowi współczesnej kultury, który mówi o istnieniu łatwego szczęścia. Taka ułuda prowadzi do przekonania, że człowiekowi nie potrzeba drugiego człowieka, że jego indywidualność jest wartością samą w sobie, a podejmowanie dialogu z innymi, w tym z osobami spoza własnego kręgu kulturowego, jest niepotrzebne.

Tak zatem podejmowanie dialogu międzykulturowego wiąże się nierozdzielnie z kształtowaniem postaw tolerancji i szacunku dla wszelkich odmienności. Wielorakość grup narodowościowych i etnicznych wzbogaca społeczeństwo, a umiejętność wejścia na pogranicza kulturowe pozwala na walkę ze stereotypami i uprzedzeniami. Doskonałym miejscem do prowadzenia dialogu kultur jest szkoła, w której spotykają się młodzi ludzie z różnych kręgów kulturowych i w niej także możliwe jest poznawanie innych na zasadach współżycia i współdziałania.

Edukacja międzykulturowa sztuką otwierania młodych na inność i różnorodność

Edukacja w Polsce jest dostępna dla wszystkich obywateli, również dla mniejszości narodowych i etnicznych. Poprzez szereg ustaw i rozporządzeń mają one zagwarantowane swoje prawa³. Mimo jednak obfitej literatury przedmiotu, traktującej o mniejszościach narodowych, trudno jest odnaleźć jednoznaczne jej definicje⁴. Kształcenie dzieci odmiennych kulturowo związane jest z wie-

³ Prawa te można ująć następująco: zakazuje się dyskryminacji oraz istnienia organizacji, których program lub działalność zakłada albo dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową; prawo gwarantuje mniejszościom wolność zachowania i rozwoju własnego języka; wolność zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury; prawo do nauki języka i w języku mniejszości; prawo do nieskrępowanej możliwości odbywania praktyk religijnych; prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych oraz takich, których celem jest ochrona tożsamości religijnej; prawo do uczestnictwa w rozstrzygnięciu spraw dotyczących własnej tożsamości narodowej; przywileje wyborcze dla komitetów wyborczych organizacji mniejszości.

⁴ Definicja K. Kwaśniewskiego ujmuje charakterystyczne cechy mniejszości narodowej. Autor podaje, że „mniejszość narodowa to kategoria lub podgrupa osób wyróżniających się odrębnością etniczną (języka, kultury, tradycji, ewentualnie także innych cech), które (lub których przodkowie) w zasadzie są allochtonami (i nie mają autonomii terytorialnej) w kraju, w którym decydują się żyć, a w którym ze względu na swoją liczebność nie stanowią najważniejszego narodu państwowego. Stanowią oni zbiór osób, pragnących zachować elementy tej narodowej odrębności, a czasem i przekazać je dzieciom, mimo że jeżeli istnieje odrębne państwo

loma aspektami edukacji. Współcześnie mamy bowiem do czynienia z wielokulturowością procesu edukacji z uwagi na dużą różnorodność kulturową uczniów spotykających się w jednej placówce. Wydaje się, że w kontekście przenikania się kultur problem nauczania i wychowania uczniów w poszanowaniu odmienności kulturowych, narodowych i religijnych staje się priorytetem w obszarze edukacji.

Szkolnictwo dla mniejszości narodowych spełnia przede wszystkim funkcje związane z edukacją wielokulturową. Pierwszą z tych funkcji można określić jako integracyjną, gdyż jej celem jest przede wszystkim przygotowanie jednostki do życia w społeczeństwie, a tym samym zagwarantowanie równości szans wszystkim członkom grupy mniejszościowej w społeczności dominującej. Uczniowie należący do mniejszości narodowych bądź etnicznych mają możliwość poznawania języka i kultury rodzimej, co stanowi dodatkową treść nauczania. Integracja na poziomie edukacji szkolnej stanowi trzon wielokulturowego nauczania i wychowania. Wprowadzanie dziecka obcego kulturowo w nowe, nieznanne mu środowisko staje się priorytetem, ponieważ w przyszłości to dziecko ma być pełnoprawnym członkiem danej społeczności lub narodu. Celem tej integracji jest z jednej strony przekazywanie informacji o życiu w społeczności dominującej, a z drugiej jednocześnie zachowanie własnej tożsamości narodowej i etnicznej dziecka. Nierzadko przeszkodą jest tutaj niechęć i lęk przed nieznanym, co może wystąpić zarówno u dzieci z mniejszości, jak i u dzieci z grupy dominującej. Zadaniem szkoły jest zatem kształtowanie postaw otwartości i tolerancji wobec drugiego człowieka bez względu na jego pochodzenie, religię i narodowość.

Drugim celem tego typu szkół jest przekazywanie kultury i języka rodzimej grupy narodowej. Wynikającą z tego funkcję etniczną szkoła spełnia przez prowadzenie nauczania w języku etnicznym lub same lekcje języka i kultury etnicznej oraz poprzez pielęgnowanie tradycji etnicznych, obchody narodowych rocznic i świąt (Sobecki, 1997). Nie można tu jednak pominąć faktu, że kształcenie dzieci odmiennych kulturowo niesie za sobą wyzwania nie tylko dla samego systemu szkolnictwa i jego organizacji związane z zapewnieniem wszystkim dzieciom równego dostępu do edukacji, ale stanowi wyzwanie dla samych nauczycieli, którzy nie zawsze czują się do tego zadania właściwie przygotowani⁵. E. Mach jest zdania, że choć na poziomie zapisów prawnych,

---

narodu, z którym czują się związani, nie chcą tam wyjechać, a kontakty z nim utrzymują tylko w sferze kultury, bez naruszenia politycznej lojalności wobec państwa zamieszkania. Z tytułu prawa pielęgnowania swojej odrębności mogą tworzyć w tym celu stowarzyszenia. Zachowują też prawo do asymilacji, zgodnie ze swą wolą, w kraju zamieszkania”.

⁵ Kwalifikacje do nauczania lub prowadzenia zajęć w grupach, oddziałach, przedszkolach lub szkołach mniejszości narodowej lub etnicznej, zgodnie z § 13 ust. 1 i 2 rozporządzenia

wytycznych ministerialnych, zaleceń programowych, sprawa ta „jest załatwiona”, to jednak „kuleje” ona w świadomości samych nauczycieli, którym oprócz wrażliwości na problemy pluralizmu wielokulturowego, prawdopodobnie brak również kompetencji, umiejętności działania w nowych warunkach oraz nowej szkolnej rzeczywistości, której elementem jest wielokulturowość (Mach, 2001).

Samo nauczanie języków mniejszości narodowych nie stanowi problemu pod względem przygotowania merytorycznego nauczycieli, ponieważ zdecydowana większość z nich posiada odpowiednie kwalifikacje i doświadczenie. Znacznie większą trudnością jest tutaj integracja z zespołem klasowym oraz nauczanie kultury mniejszości. Uczeń należący do mniejszości narodowej czy etnicznej jest nierzadko dzieckiem zagubionym w nowej rzeczywistości, w której nie tylko czuje się obco, ale również często nie rozumie pewnych zbiorów znaczeń nowego środowiska. Należy wziąć także pod uwagę szok kulturowy, który uczeń może przeżywać w nowych warunkach kulturowo-społecznych.

Z drugiej strony mamy do czynienia z polskimi dziećmi, które różnie mogą reagować na pojawienie się w klasie dziecka odmiennego kulturowo. W sytuacji, gdy uczeń dostrzega różnice w sposobie ubierania się, mówienia, myślenia, pojmowania czasu, czy preferowanych kulinariach, uświadamia sobie, że istnieją odmienne kultury. Zauważane różnice mogą budzić zarówno emocje negatywne, jak i pozytywne. „Różnorodność w naturalny sposób stwarza możliwość konfliktu, który może być cenny, wzbogacający, prowadzący do twórczych wniosków i rozwiązań, bądź niszczący, prowadzący do regresji. Odmienność może być źródłem niechęci, lęków i poczucia zagrożenia lub zaciekawienia, zachwytu i fascynacji. Postrzeganie Innego jako ciekawego, stymulującego i wartościowego, sprzyja interakcjom opartym na wzajemnym uznaniu,

---

Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 10 września 2002 r., posiada osoba, która ma kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska nauczyciela w danym typie szkoły, a ponadto wykazuje się znajomością języka, w którym naucza lub prowadzi zajęcia. Znajomość języka potwierdza się dyplomem (świadectwem) lub stwierdza ją organ zatrudniający w porozumieniu z właściwym stowarzyszeniem (związkiem) mniejszościowym lub etnicznym. Zgodnie z § 6 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 marca 2002 r. w sprawie sposobu podziału środków na wspieranie doskonalenia zawodowego nauczycieli (...), dyrektor szkoły przygotowuje do 30 listopada danego roku wniosek dotyczący dofinansowania form dokształcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli (w tym m.in. nauczycieli prowadzących zajęcia z dziećmi i młodzieżą mniejszości narodowych i etnicznych) opracowany na podstawie wieloletniego planu doskonalenia zawodowego nauczycieli, uwzględniający m.in. program rozwoju szkoły. Środki te, zgodnie z § 5 przywołanego rozporządzenia, są wydatkowane z uwzględnieniem stanu kwalifikacji nauczycieli i zgłaszanych przez nauczycieli potrzeb w zakresie uzupełniania i podnoszenia kwalifikacji, przydatności dofinansowywanych form doskonalenia w pracy zawodowej nauczyciela oraz priorytetów i zadań związanych z realizacją polityki oświatowej państwa.

szacunku i ukierunkowuje na współpracę i współdziałanie. Natomiast, gdy Inny jest postrzegany jako mało znaczący, zacofany, z niską samooceną, wyzwała to zachowania agresywne, antagonizmy i dominację” (Nikitorowicz, 2005).

Pozytywne aspekty konfliktu między uczniami różnymi kulturowo wynikają przede wszystkim z samego zetknięcia z „Innym”, któremu towarzyszą pozytywne emocje, zaciekawienie połączone z brakiem negatywnych emocji. Te negatywne interakcje mogą być związane z uprzedzeniami i stereotypami. Nierzadko dzieci wnoszą takie uprzedzenia z domów rodzinnych, w których uczone są, że to co „inne” jest niebezpieczne i złe. Pomimo głębokiej zmiany, w polskiej mentalności ciągle pozostają pewne schematy myślowe nacechowane brakiem tolerancji i szacunku dla drugiego człowieka, nierzadko podsycane przez nacjonalistyczne grupy. Tu także zwraca się uwagę na wiążącą rolę szkoły w przezwyciężaniu tych uprzedzeń i stereotypów. W tym aspekcie szczególnego znaczenia nabiera odpowiednie przygotowanie nauczycieli do pracy w wielokulturowej szkole, w której uwzględniane będą różnice kulturowe między uczniami.

M.S. Szymański wymienia obszerną listę celów, które winna realizować edukacja wielokulturowa. Autor twierdzi, że taka edukacja powinna uczyć (Szymański, 2005):

- otwartości wobec świata – w tym kontekście edukacja wielokulturowa opiera się na dialogu kultur, wymagając od wszystkich jego stron poszanowania i tolerancji dla odmienności.
- Porozumiewania się w skali światowej między ludźmi o różnej rasie, języku, religii, pochodzeniu, tradycji, stylu życia, czyli umiejętności podjęcia autentycznego dialogu między ludźmi o odmiennych światopoglądach czy pochodzących z innych kultur, co stanowi podstawę nie tylko relacji na świecie, ale i zachowania pokoju. Brak komunikacji między ludzką w skali globalnej może i nierzadko prowadzi do konfliktów.
- Zaangażowania na rzecz pokoju, równości, braterstwa i solidarności we własnym kraju, jak i na całym świecie.
- Opowiadania się za sprawiedliwym światem bez wojen, wyzysku, ucisku i głodu – ten aspekt wynika z podstawowych praw każdego człowieka i powinien być respektowany przez wszystkie rządy na całym świecie i wszystkich ludzi. Brak poszanowania sprawiedliwości społecznej prowadzi do wyzysku i dominacji jednych ludzi nad drugimi, co z kolei powoduje narastanie konfliktów.
- Rozbudzenia świadomości ekologicznej. W dobie zagrożenia ekologicznego ten obszar wydaje się szczególnie ważny z punktu widzenia życia na ziemi. Potrzebą jest tu dążenie do podejmowania wspólnej strategii

na rzecz integracji działań w skali globalnej i zwalczania zagrożeń wynikających z zanieczyszczenia środowiska oraz ochrony zasobów naturalnych planety.

- Pozbycia się poczucia wyższości kulturowej, co przyczyni się do zachowania równowagi i harmonii między narodami, religiami i kulturami. Przeszkodą w realizacji tego celu może być nacjonalizm, który występuje właściwie we wszystkich krajach, jednak zadaniem rządów jest jego eliminacja i minimalizowanie wpływów na społeczeństwo i jego nastroje.
- Dialogu, negocjacji, wymiany wartości, znoszenia barier i poszanowania odmiennych sposobów życia, tolerancji, co jest bezsprzecznym celem edukacji we współczesnym świecie.
- Wyzbywania się uprzedzeń i stereotypów etnicznych, szczególnie wobec przenikania kultur wskutek migracji ludności. Normą powinno być tu wprowadzanie już od edukacji przedszkolnej wzorców zachowań wobec odmienności drugiego człowieka.
- Przeciwwstawiania się wszelkim formom ksenofobii, rasizmu i wrogości wobec mniejszości. Przeszkodą bardzo często są tu powtarzane uprzedzenia i stereotypowość postrzegania rzeczywistości. Zadaniem edukacji jest przedstawianie tych stereotypów i ich obalanie za pomocą racjonalnych argumentów.

W celu sprawnego i efektywnego edukowania dzieci i młodzieży w kontekście wielokulturowym, należy kłaść nacisk na trzy poziomy kształcenia: wiedzę, umiejętności i postawy uczniów.

1. Poziom pierwszy określa niezbędną wiedzę na temat swojej kultury oraz wiedzę o kulturach innych. Wiedza ta nie powinna się ograniczać jedynie do znajomości podstawowych faktów, ale również do cech specyficznych danej kultury, jej prawidłowości, podłoża sytuacji konfliktowych. Za warunek sprzyjający poznaniu kultury własnej, jak i kultury innej, możemy uznać znajomość języka danej kultury.
2. Drugi poziom obejmuje umiejętności dwojakiego rodzaju. Pierwsze to te, które wpływają na zrozumienie danej kultury, jak: krytyczne myślenie, umiejętność autorefleksji, wyjaśniania pojęć, myślenia przyczynowo-skutkowego, doszukiwanie się mechanizmów wpływających na zmiany kulturowe, a także umiejętność analizy i syntezy. Drugi typ umiejętności, to te, które są niezbędne do nawiązywania bezpośrednich kontaktów z innymi: umiejętność słuchania, współpracy w grupie, a także negocjacji i rozwiązywania konfliktów.
3. Poziom trzeci to sfera postaw, które są istotne w kontaktach z innymi. Pożądane postawy w grupach wielokulturowych to: otwartość, empatia, tolerancja, respektowanie praw i potrzeb innych, postawa dialogu,

ciekawość poznawcza, akceptacja siebie i zrozumienie inności, chęć do interakcji, aktywność, zrozumienie zasad demokracji i społeczeństwa obywatelskiego (Konieczka-Śliwińska, 2004).

Podsumowanie

Wielokulturowość współczesnego świata związana jest z procesem globalizacji, która spełnia określone zadania w odniesieniu do kultury. Pomimo, że sam proces globalizacji w konsekwencji niesie ze sobą duże upodobnienie się do siebie kultur, nie może jednak w żadnym wypadku oznaczać homogenizacji (Mamzer, 2003), dlatego powinniśmy jak najczęściej zwracać uwagę na „zróżnicowanie sposobów życia ludzi – a więc właśnie, kultur” (Sztompka, 2002). Odmienność kulturowa w dzisiejszych czasach może stanowić stały element pozwalający każdemu z nas odszukać trwały element naszej własnej tożsamości.

Ludzie i społeczeństwa różnią się między sobą, i należy te różnice szanować, uwzględniać odmienność kulturową w procesie edukacji. Spotkanie dzieci odmiennych kulturowo w jednym zespole klasowym wymaga od wszystkich dużej dozy tolerancji i zrozumienia. Prawa człowieka zostały spisane jako zbiór przepisów w konstytucjach, ustawach, deklaracjach i umowach międzynarodowych. Nieposzanowanie owych fundamentalnych praw pociąga za sobą określone konsekwencje prawne i społeczne. Nadanie człowiekowi praw dało mu gwarancję do życia jako jednostka wolna, suwerenna, mająca prawo do zachowania własnej tożsamości narodowej. Edukacja międzykulturowa wpisuje się w to prawo i stanowi fundament do dialogu między kulturami.

References

- Bauman, Z. (1996). *Socjologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Chrobak, S. (2006). Współczesne dylematy wychowania: ponowoczesna względność a zmienność norm wychowawczych. *Seminare. Poszukiwania naukowe*, 23, 335–345.
- Clifford, J. (2002). *Kłopoty z kulturą*. Wydawnictwo KR.
- Garbuzik, P. (2013). Wartość dialogu w edukacji międzykulturowej. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych*, 2, 39–46.
- Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość: „ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jarymowicz, M. (2008). W poszukiwaniu ukrytej tożsamości. *Charaktery*, 4, 18–21.

- Kłóskowska, A. (1983). *Socjologia kultury*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Konieczka-Śliwińska, D. (2004). „Ja i inni”. Rozważania wokół komunikacji międzykulturowej na przykładzie szkolnych podręczników historii. W: B. Burda, B. Halczak (red.), *Wielokulturowość w nauczaniu historii* (ss. 297–307). Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Kwaśniewski, K. (1992). Socjologia mniejszości i definicja mniejszości narodowej. *Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa*, 1(1), 9–61.
- Mach, E. (2001). Polska szkoła a wyzwania międzykulturowości. *Edukacja*, 2, 87–96.
- Mamzer, H. (2003). *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Nikitorowicz, J. (2005). *Kreowanie tożsamości dziecka – wyzwania edukacji międzykulturowej*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Pucek, Z. (2005). Tożsamość w wielokulturowej przestrzeni. *Euro-limes*, 1(5).
- Sobecki, M. (1997). *Funkcja etniczno-kulturowa szkół mniejszości narodowych*. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Szacka, B. (2008). *Wprowadzenie do socjologii*. Wydawnictwo Oficyna Naukowa.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Wydawnictwo Znak.
- Szymański, M. S. (1995). Od pedagogiki dla cudzoziemców do pedagogiki międzykulturowej w Republice Federalnej Niemiec, czyli modernizm i postmodernizm. W: J. Nikitorowicz (red.), *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów* (ss. 89–110). Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.